

NORMATIVIZĀCIJA KĀ VIENS NO TIESU PĀRSLODZES CĒLOŅIEM

Abstract

The subject of the article is “Juridification as One of the Reasons for the Overload of Courts”. Nowadays law is the main tool of social control, therefore more and more fields of life are subjected to law. This process is called juridification. One of the fields affected by juridification is conflict resolution. Conflicts are transformed into legal disputes which can be adjudicated in courts. The more extensive juridification is, the more disputes are moved to courts. Consequently, juridification is one of the reasons why courts are overloaded. There are several ways to reduce the workload of courts – one of them is to relieve them of conflicts which are not appropriate for adjudication. Courts make “either/or” and “all/nothing” decisions. This formula corresponds with the binary code of law – law states that something is right and something is wrong. Therefore only those conflicts are appropriate for adjudication in which the matter of issue is solely law or which cannot be settled out of court. If the matter of issue is somewhere deeper in the sphere of interests or emotions, adjudication is not the best choice. Unfortunately, a great number of such interest-based and emotion-based conflicts are moved to courts because of juridification. The task is to turn these conflicts away from courts to the alternative dispute resolution institutions.

Atslēgas vārdi: normativizācija, konfliktu risināšana, tiesu pārslodze, tiesu efektivizēšana.

Ievads

Raksta mērķis ir noskaidrot, kas ir normativizācija, kā tā ietekmē konfliktu risināšanu un tiesu slodzi un kā efektivizējamas tiesas, ņemot vērā normativizācijas ietekmi.

1. Normativizācija

Lai dzīve sabiedrībā nepārvērstos juceklī, ir nepieciešama sociālā kontrole. Tās ietvaros tiek radīti rīcības priekšraksti jeb sociālās normas, kā arī tiek uzraudzīta šo normu ievērošana (Osipova 2010: 83).

Sociālā kontrole pirmām kārtām ir pašas sabiedrības uzdevums. Sabiedrībā pašā rodas sociālās normas, un to ievērošanu nodrošina ģimene, draudze, ciems un citas sociālās grupas (Rehbinder 1993: 57). Būtiski, lai šo grupu locekļus vienotu ciešas saites. Pretējā gadījumā sabiedrības īstenotā sociālā kontrole nav iedarbīga (Hoebel 1954: 293).

Sabiedrībai kļūstot sarežģītākai, ciešo saišu daudzums sabiedrības locekļu starpā samazinās. Sabiedrība vairs nespēj nodrošināt pienācīgu sociālo kontroli, tāpēc to daļēji nodod valstij (Osipova 2010: 97). Sociālās kontroles veikšanai valsts izmanto vienu no sociālo normu veidiem – tiesības (Osipova 2010: 72), kuru īstenošanā valsts vajadzības gadījumā var pielietot tās rīcībā esošos piespiedu līdzekļus (Cotterrell 1992: 245). Šā iemesla dēļ valsts spēj nodrošināt sociālo kontroli tur, kur to vairs nespēj pati sabiedrība.

Modernajā sabiedrībā sociālo kontroli galvenokārt īsteno valsts (Pound 1968: 25), un tiesības ir kļuvušas par sociālās kontroles galveno līdzekli (Pound 1968: 20). Līdz ar to jo attīstītāka sabiedrība, jo lielāka vajadzība pēc tiesībām (Hoebel 1954: 293). Turklāt pieprasījumu pēc tiesībām vēl vairāk sekmē apstākļi, ka valsts tiecas īstenot sociālo kontroli arī tur, kur to joprojām spētu īstenot pati sabiedrība. Tādējādi sabiedrības īstenotā sociālā kontrole tiek noniecināta un tādēļ vēl straujāk zaudē savu ietekmi (Cotterrell 1992: 289).

Kā atzinis vācu tiesībzinātnieks *Norberts Horns* (*Norbert Horn*), modernajā sabiedrībā ir novērojams “normatīvais izsalkums” (Horn 2007: 76). Atbilde uz šo izsalkumu ir tiesiskā regulējuma izplešanās jeb normativizācija (*Verrechtlichung* – vācu val., *juridification* – angļu val.) (Raiser 2007: 345–346; Cotterrell 1992: 289), kura izpaužas kā likumdevēja radīti “likumu plūdi” (Rehbinder 1993: 206). Arvien vairāk dzīves norišu tiek pakļautas tiesiskajam regulējumam (Hager 2001: 17), turklāt pieaug ne tikai regulējuma apjoms, bet arī sarežģītība (Hager 2001: 16). Šie apstākļi, kā tālāk tiks secināts, ir viens no tiesās izskatāmo lietu skaita pieauguma cēloņiem. Citiem vārdiem sakot, “likumu plūdi” rada “procesu plūdus”.

2. Normativizācijas ietekme uz konfliktu risināšanu

Pie normativizācijas skartajām dzīves norisēm pieder arī konflikti un to risināšana. Izvēloties risināt konfliktu ar tiesību palīdzību, tas tiek normativizēts jeb pārvērsts tiesiskajā strīdā (Breidenbach 1995: 50). Šādam normativizētam konfliktam valsts piedāvā normativizētu risināšanas veidu – tiesas spriešanu.

Pārvēršot konfliktu tiesiskajā strīdā, tiek sašaurināts tā tvērums (Birner 2003: 7–8). Tas, kas paliek pāri no konflikta kā tiesiskais strīds, ir sociālās norises abstrakcija, kura izfiltrēta caur tiesisko regulējumu (Birner 2003: 8). Tiesiskā strīda priekšmets bieži vien ir tikai procesuāls strīda objekts, kaut gan patiesais konflikta cēlonis meklējams kaut kur citur (Schneider, van Hövel 2007: 32). Tiesības ir vērstas uz konflikta simptomu regulēšanu, nepievēršoties grūtāk atrisināmajiem konflikta cēloņiem (Turk 1978: 225).

Konflikta tvēruma sašaurināšana sevišķi spilgti izpaužas tiesas spriešanā. Tiesas spriešanas priekšmets ir tiesības (Hager 2001: 46). Tāpēc tiesa cenšas atņemt visu lieko, lai labāk varētu atrisināt konkrētu tiesību jautājumu (Friedman 1976: 27). Tiesas spriešana aprobežojas ar tiesiski nozīmīgajiem faktiskajiem apstākļiem, nepievēršot uzmanību konflikta personiskajam un emocionālajam aspektam. Procesa efektivitātes nolūkos tiek ņemta vērā tikai tiesiski nozīmīgā, subsumcijā izmantojamā konflikta daļa. Sarežģītā īstenība tiek pārvērsta faktiskajā sastāvā (Weitz 2008: 24–25). Lai gan tādējādi tiek gūts ievērojams efektivitātes pieaugums, par to tiek maksāts ar konflikta dalībniekiem nodarīto netaisnību, neaplūkojot viņu stāstu visā pilnībā. Tiesa nošķir būtiskos faktiskos apstākļus no

nebūtiskajiem, taču konflikta dalībniekiem arī nebūtiskie apstākļi ir nozīmīgi, jo tie pieder viņu stāstam (Hager 2001: 46).

Raugoties socioloģiski, tiesas nolēmums ir nevis lēmums par abstraktiem tiesību jautājumiem, bet gan konflikta risinājums vai vismaz cenšanās to atrisināt. Šo uzdevumu lielākoties iespējams īstenot tikai tad, ja tiek mēģināts sakārtot konflikta dalībnieku attiecības tā, lai viņiem pavērtos ceļš uz nākotni (Raiser 1978: 164). Taču normativizētais strīda priekšmets un kompleksās tiesību normas apgrūtina tiesas spēju rast uz nākotni vērstu risinājumu (Birner 2003: 20).

Konflikts ir sadursme jeb pretnostatījums (Cotterrell 1992: 210), un tāpēc konflikta dalībnieki mēdz ieņemt pretējas pozīcijas. Tomēr pretnostatījums var būt šķietams (Schwarz 2005: 35; Glasl 1999: 14) – aiz pretējām pozīcijām var slēpties ne tikai pretējas, bet arī kopīgas un saskanīgas intereses (Fišers 2008: 71). Konflikta risināšanā izmantojot tiesības, minētais apstākļis netiek ņemts vērā. Tiesības ir izteiktas bināra koda veidā (Habermas 1996: 143, 255) – tās noteic, ka kaut kas ir pareizs vai nepareizs, tiesisks vai prettiesisks. Līdz ar to tiesību binārā struktūra aicina ieņemt pretējas pozīcijas, kā arī piedāvā “vai nu, vai nu” un “visu vai neko” risinājumu (Raiser 2007: 299). Tiesības piedāvā melnu vai baltu risinājumu, lai gan dzīve drīzāk ir raiba un patiesība bieži vien ir kaut kur pa vidu (Schneider, van Hövel 2007: 31).

Iepriekš aplūkoto iemeslu dēļ tiesa nereti konfliktu izšķir, bet pilnībā neatrisina (Turk 1978: 226). Šādos gadījumos konflikts mēdz uzplaiksnīt atkal no jauna – reizēm ar citu nosaukumu (Schwarz 2005: 35). Tādējādi starp sabiedrību, kura sagaida konflikta pilnīgu atrisināšanu, un tiesu, kura konfliktu tikai izšķir, rodas plaša (Koch 1979: 2). Šī plaša sabiedrībā rada vilšanos, taču cilvēki tik un tā turpina nākt uz tiesu (Conley, O'Barr 1990: 149). Viens no minētā paradoksa cēloņiem, kā tālāk secināts, ir normativizācija.

3. Normativizācijas ietekme uz tiesu slodzi

Informācija no dažādām valstīm liecina, ka nepārtraukti pieaug tiesā izskatāmo lietu skaits. Tiesas nespēj tikt galā ar pieaugošo slodzi, tāpēc veidojas arvien lielāks neizskatīto lietu uzkrājums un lietu izskatīšana ieilgst (Fix-Fierro 2003: 9–10; Zuckerman 2003: 42–43). Šāda situācija novērojama arī Latvijā.

Tiesā izskatāmo lietu skaita pieaugums tiek raksturots kā “procesu plūdi” (Wollschläger 1989: 21). Tos rada iedzīvotāju skaita pieaugums, ekonomikas attīstība (Röhl 1987: 40), plašāka tiesu pieejamība (Cadiet 2003: 307), uzlabojumi izglītībā un informācijas apritē (Zuckerman 2003: 42) un citi apstākļi, starp kuriem ir arī normativizācija (Mögliche Entwicklungen: 12).

Kā jau minēts, arvien vairāk dzīves norišu tiek pakļautas tiesiskajam regulējumam. Tas dod iespēju rasties vairāk tiesiskajiem strīdiem, no kuriem daļa savukārt nonāk tiesā. Lai arī tiesā nonākošo strīdu daļu var salīdzināt ar aisberga virsotni (Rehbinder 1993: 205), šajā daļā ietilpstošo strīdu skaits nemitīgi pieaug. Līdz ar to saskatāma tieša saikne starp “likumu plūdiem” un “procesu plūdiem”. “Procesu plūdus” sekmē arī tiesiskā regulējuma sarežģītība. Piemēram, nodokļu un sociālās apdrošināšanas tiesības ir tik sarežģītas, ka nav izprotamas pat speciālistiem (Haft 1999: 21). Tādējādi tiesiskā regulējuma sarežģītība var būt viens no iemesliem, kura dēļ personas ir spiestas vērsties tiesā. Turklāt vēšanās tiesā nepieciešama arī gadījumos, kad tiesiskais regulējums ir neskaidrs. Neskaidrība bieži vien ir sekas likumdevēja apzinātai rīcībai radīt abstraktu regulējumu, kurš attiektos uz iespējami plašāku gadījumu loku. Tas nepieciešams, jo likumdevējs nespēj paredzēt visus iespējamus dzīves gadījumus (Bülow 1995: 87). Tiesiskā regulējuma piemērošana konkrētam gadījumam ir tiesas uzdevums (Brüggemann 1971: 37).

Normativizācija skar arī konfliktu risināšanas paradumus, kuri arīdzan spēj palielināt tiesā izskatāmo lietu skaitu. Pārvēršot konfliktu tiesiskajā strīdā, rodas iespēja izmantot vienu no valsts garantētajām pamattiesībām – tiesības uz taisnīgu tiesu. Proti, rodas iespēja konflikta risināšanā izmantot valsts palīdzību, kura citādāk nebūtu pieejama. Turklāt vēšanās tiesā konflikta dalībniekiem ļauj izvairīties no konflikta risināšanas pašu spēkiem. Uztāt uz savām tiesībām un aizstāvēt tās tiesā var būt vienkāršāk nekā pašiem meklēt risinājumu. Būtiska loma šajā gadījumā ir tiesību binārajai struktūrai, kura mudina ieņemt pretējas pozīcijas un aicina uz sacensību. Sacensības pārņemti, konflikta dalībnieki visiem līdzekļiem cenšas gūt uzvaru viens pār otru – tostarp izmantojot tiesāšanās no pirmās līdz pēdējai instancei. Visu šo normativizācijas vilinājumu iespaidā konflikta dalībnieki nespēj saskatīt, ka tiesas spriešanai ir daudz trūkumu un ka tā ne vienmēr ir piemērotākais konfliktu risināšanas veids. Tiesas spriešana ir piemērota tikai tad, ja konflikts ir saistīts vienīgi ar tiesībām vai arī ja konfliktu nekādi neizdodas atrisināt citos veidos.

Apkopojot minēto, izriet, ka normativizācija ir viens no tiesā izskatāmo lietu skaita pieauguma cēloņiem un līdz ar to arī viens no tiesu pārslodzes cēloņiem. Vienlaikus secināms, ka lietu skaita pieaugumam saistībā ar normativizāciju var būt gan pamatoti, gan nepamatoti iemesli. Pie pamatotajiem iemesliem pieskaitāms tiesiskā regulējuma apjoma pieaugums, kā arī regulējuma sarežģītība un neskaidrība, bet pie nepamatotajiem – konfliktu risināšanas paradumi, saskaņā ar kuriem tiesā tiek risināti arī tādi konflikti, kuri varētu tikt atrisināti ārpus tiesas.

4. Tiesu efektivizēšana, ņemot vērā normatīvāciju

Tiesas ir efektīvas, ja tiesas spriešana ir ātra, lēta un taisnīga (Fix-Fierro 2003: 8). Tādēļ pārslogotas tiesas, kuras nespēj izskatīt lietas laikus, nav efektīvas.

No ekonomikas skatupunkta raugoties, tiesas ir pārslogotas, jo pieprasījums pēc to sniegtajiem pakalpojumiem pārsniedz piedāvājumu (Fix-Fierro 2003: 90). Līdz ar to pārslodzi var novērst divējādi – palielinot pakalpojumu piedāvājumu vai arī samazinot pieprasījumu. Pakalpojumu piedāvājumu iespējams palielināt:

- 1) dodot tiesām vairāk resursu (Fix-Fierro 2003: 104) – galvenokārt palielinot tiesnešu skaitu (Meier 2003: 481);
- 2) lietderīgāk izmantojot esošos resursus (Fix-Fierro 2003: 140) – piemēram, laukietilpīgo mutvārdu procesu aizstājot ar rakstveida procesu (Gottwald 2003: 216).

Savukārt pieprasījumu pēc tiesu sniegtajiem pakalpojumiem iespējams samazināt:

- 1) ierobežojot pieeju tiesai (Fix-Fierro 2003: 85) – tostarp ierobežojot tiesas nolēmumu pārsūdzības iespējas (Zuckerman 2003: 49);
- 2) aicinot konfliktu risināšanā izmantot tiesas spriešanas alternatīvas (Fix-Fierro 2003: 85) – sarunas, mediāciju, samierināšanu un arbitrāžu (Bolis 2007: 16–17).

No iepriekš uzskaitītajiem tiesu efektivizēšanas līdzekļiem Latvijā līdz šim visplašāk izmantoti pirmie trīs – tiesu resursu palielināšana, resursu lietderīgāka izmantošana un pieejas tiesai ierobežošana. Tomēr minētie līdzekļi nav devuši cerēto rezultātu, jo tiesu pārslodze ne tikai nav samazinājusies, bet turpina pieaugt. Tādēļ likumsakarīga ir arvien biežāk novērojamā lūkošanās uz tiesas spriešanas alternatīvām. Piemēram, Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādņēs 2009.–2015.gadam atzīts, ka tiesas spriešanas alternatīvas ir tikpat patstāvīgi domstarpību risināšanas veidi kā tiesas spriešana un ka to izmantošana atslogo tiesu sistēmu (Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes: 37).

Tiesas spriešanas alternatīvas kalpo kā filtrs, kurš tiesā ļauj nonākt tikai tiem konfliktiem, kuriem tiesas spriešana ir vispiemērotākā un nepieciešamākā (Mögliche Entwicklungen: 11). Tiesai nav jābūt vietai, kurā konfliktu risināšana sākas, bet gan vietai, kurā konflikti tiek risināti pēc tam, kad tikuši izmēģināti visi pārējie risināšanas veidi (Birner 2003: 23). Citiem vārdiem sakot, tiesas spriešana ir galējais līdzeklis (*ultima ratio* – latīņu val.) (Birner 2003: 1–2). Taču šis noteikums bieži vien netiek ievērots – vai nu tādēļ, ka normatīvācijai iespaidā priekšroka tiek dota tiesas spriešanai, nevis tās alternatīvām, vai arī tādēļ, ka šādas alternatīvas nemaz nav pieejamas. Līdz ar to pirmais solis ir tiesas spriešanas alternatīvu radīšana, bet otrais – sabiedrības pārliecināšana par nepieciešamību tās izmantot. Alternatīvu radīšana pati par sevi var nedot gaidīto rezultātu, ja sabiedrība vienlaikus nemaina

izpratni par konfliktu risināšanu. Sabiedrībai ir jāatmet normativizācijas radītais priekšstats, ka tiesas spriešana ir izmantojama vienmēr un visur.

Taču jāņem vērā, ka arī tiesas spriešanas alternatīvas nav piemērotas visiem konfliktiem. Ja konfliktu iespējams atrisināt vienīgi atbilstoši shēmai “tev ir taisnība, bet tev nav taisnības” un ja neviens no konflikta dalībniekiem nav gatavs piekāpties, tad tiesas spriešana ir vienīgā iespēja. Kā piemēru var minēt strīdu par īpašuma tiesībām uz lietu (Hager 2001: 57–58). Līdzīgi ir ar visiem konfliktiem, kuru centrā ir tiesības. Tā kā šādu konfliktu normativizācijas dēļ kļūst arvien vairāk, tad jāatzīst, ka tiesas spriešanas alternatīvas nebūt nav tiesu atslogošanas brīnumlīdzeklis. Var būt situācija, kad tiesas spriešanas alternatīvām tiek novirzīti visi tām piemērotie konflikti, kad tiesu resursi tiek izmantoti, cik vien iespējams, lietderīgi un kad līdz pēdējam ir ierobežota pieeja tiesai, taču tik un tā tiesas ir pārslogotas. Nonākot šādā situācijā, atliktu vienīgi palielināt tiesu resursus. Tomēr Latvijā šāda situācija ir tālu, jo tiesas spriešanas alternatīvu izmantošana vēl ir pašā attīstības sākumposmā.

Kopsavilkums

1. Normativizācija ir tiesiskā regulējuma izplešanās.
2. Normativizācija ļauj pārvērst konfliktus tiesiskajos strīdos, kuru izskatīšana var tikt nodota tiesām.
3. Normativizācija palielina tiesā izskatāmo lietu skaitu, tāpēc tā ir viens no tiesu pārslodzes cēloņiem.
4. Normativizācijas iespaidā tiesās tiek risināti arī tādi konflikti, kuriem tiesas spriešana nav piemērota. Tiesas var tikt atslogotas, šādus konfliktus risinot ar tiesas spriešanas alternatīvu palīdzību.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijā Universitātē».

Bibliogrāfija

1. Birner, M. (2003) *Das Multi-Door Courthouse. Ein Ansatz zur multi-dimensionalen Konfliktbehandlung*. Köln: Centrale für Mediation.
2. Bolis, J. (2007) *Mediācija*. Rīga: Juridiskā koledža.
3. Breidenbach, S. (1995) *Mediation. Struktur, Chancen und Risiken von Vermittlung im Konflikt*. Köln: Schmidt.

4. Brüggemann, J. (1971) *Die richterliche Begründungspflicht. Verfassungsrechtliche Mindestanforderungen an die Begründung gerichtlicher Entscheidungen*. Berlin: Duncker & Humblot.
5. Bülow, O. (1995) *Gesetz und Richteramt. Statutory Law and the Judicial Function*. Translated by J.E.Herget and I.Wade. *The American Journal of Legal History*, Vol.39: 71–94.
6. Cadiet, L. (2003) *Civil Justice Reform: Access, Cost, and Delay. The French Perspective*. In: Zuckerman A.A.S., ed *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 291–346.
7. Conley, J.M.; O'Barr, W.M. (1990) *Rules Versus Relationships. The Ethnography of Legal Discourse*. Chicago, etc.: University of Chicago Press.
8. Cotterrell, R. (1992) *The Sociology of Law. An Introduction*. 2nd edition. London, etc.: Butterworth.
9. Fišers, R.; Juri, V. (2008) *Nokļūt līdz jā. Kā panākt vienošanos bez zaudējuma*. Redaktors B.Patons. Fišera, Juri un Patona otrā redakcija. Tulkojusi I.Krastiņa. Rīga: Atēna.
10. Fix-Fierro, H. (2003) *Courts, Justice, and Efficiency. A Socio-Legal Study of Economic Rationality in Adjudication*. Oxford, etc.: Hart.
11. Friedman, L.M. (1976) *Trial Courts and Their Work in the Modern World*. In: Friedman, L.M.; Rehbinder, M., Hg *Zur Soziologie des Gerichtsverfahrens*. Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 25–38.
12. Glasl, F. (1999) *Konfliktmanagement. Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater*. 6., erg. Aufl. Bern: Haupt.
13. Gottwald, P. (2003) *Civil Justice Reform: Access, Cost, and Expedition. The German Perspective*. In: Zuckerman, A.A.S., ed *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 207–234.
14. Habermas, J. (1996) *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by W.Rehg. Cambridge, etc.: MIT Press.
15. Haft, F. (1999) *Juristische Rhetorik*. 6., unveränd. Aufl. Freiburg: Alber.
16. Hager, G. (2001) *Konflikt und Konsens. Überlegungen zu Sinn, Erscheinung und Ordnung der alternativen Streitschlichtung*. Tübingen: Mohr Siebeck.
17. Hoebel, E.A. (1954) *The Law of Primitive Man. A Study in Comparative Legal Dynamics*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
18. Horn, N. (2007) *Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie*. 4., neu bearb. Aufl. Heidelberg: Müller.
19. Koch, K.-F. (1979) *Access to Justice. An Anthropological Perspective*. In: Koch, K.-F.; Cappelletti, M., eds *Access to Justice. The Anthropological Perspective*. Milan: Giuffrè.
20. Meier, I. (2003) *Swiss Civil Justice. With an Emphasis on the Laws of the Canton of Zurich*. In: Zuckerman, A.A.S., ed *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 464–485.
21. *Mögliche Entwicklungen im Zusammenspiel von ausser- und innergerichtlichen Konfliktregelungen*. Band 1. Forschungsinstitut für Öffentliche Verwaltung bei der Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer; Europäisches Zentrum für Angewandte Wirtschaftsforschung Prognos AG Basel. 2., unveränd. Aufl., 1993. <http://192.124.238.248/fbpdf/FB-088-1.pdf> [01.04.2011].
22. Osipova, S. (2010) *Ievads tiesību socioloģijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
23. Pound, R. (1968) *Social Control through Law*. Hamden: Archon.
24. Raiser, T. (1978) *Soziologie im Gerichtssaal. Deutsche Richterzeitung*, Jg.56: 161–166.
25. Raiser, T. (2007) *Grundlagen der Rechtssoziologie*. 4., neu gefasste Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck.

26. Rehbinder, M. (1993) *Rechtssoziologie*. 3., neubearb. Aufl. Berlin: de Gruyter.
27. Röhl, K.F. (1987) Gründe und Ursprünge aktueller Geschäftsüberlastung der Gerichte aus soziologischer Sicht. In: Gilles, P., Hg *Effiziente Rechtsverfolgung*. Heidelberg: Müller. S. 33–63.
28. Schneider, E.; van Hövel, M.d. (2007) *Richterliche Arbeitstechnik. Einschließlich Beweisaufnahme und Beweiswürdigung*. 4., neu bearb. Aufl. München: Vahlen.
29. Schwarz, G. (2005) *Konfliktmanagement. Konflikte erkennen, analysieren, lösen*. 7., erw. Aufl. Wiesbaden: Gabler.
30. Tiesu iekārtas attīstības pamatnostādnes 2009.–2015.gadam. Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2009.gada 7.oktobra rīkojumu Nr.685. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3195> [01.04.2011].
31. Turk, A.T. (1978) Law as a Weapon in Social Conflict. In: Rich, R.M.; Reasons, C.E., eds *The Sociology of Law. A Conflict Perspective*. Toronto: Butterworths.
32. Weitz, T.T. (2008) *Gerichtsnaher Mediation in der Verwaltungs-, Sozial- und Finanzgerichtsbarkeit*. Frankfurt am Main: Lang.
33. Wollschläger, C. (1989) Die Arbeit der europäischen Zivilgerichte im historischen und internationalen Vergleich. Zeitreihen der europäischen Zivilprozeßstatistik seit dem 19.Jahrhundert. In: Blankenburg, E., Hg *Prozeßflut? Studien zur Prozeßtätigkeit europäischer Gerichte in historischen Zeitreihen und im Rechtsvergleich*. Köln: Bundesanzeiger. S. 21–114.
34. Zuckerman, A.A.S. (2003) Justice in Crisis. Comparative Dimensions of Civil Procedure. In: Zuckerman, A.A.S., ed *Civil Justice in Crisis. Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 3–52.